

**Nemzetközi Kapcsolatok
Multidiszciplináris
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Surányi Csaba

A GÖRÖG ÁLLAMÉPÍTÉS NEMZETKÖZI HÁTTERE

A híoszi mézszárlástól a Szmirnai tragédiáig

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Rostoványi Zsolt DSc
egyetemi tanár

Budapest, 2018

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

Surányi Csaba

A GÖRÖG ÁLLAMÉPÍTÉS NEMZETKÖZI HÁTTERE

A híroszi mézárhlástól a Szmirnai tragédiáig

címú Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Dr. Rostoványi Zsolt DSc
egyetemi tanár

Budapest, 2018

© Surányi Csaba

Tartalomjegyzék

I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA	
1.1 Bevezetés	4
1.2 A téma felvázolása és dolgozat célkitűzései	5
II. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE ÉS MÓDSZERTANA, ÉS A KUTATÁS FŐ KÉRDÉSEI	
2.1 Az alkalmazott módszerekről	8
2.2 A hipotézisek	10
2.3 A disszertáció felépítése	11
III. A DOLGOZAT LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI ÉS KÖVETKEZTETÉSEI	14
IV. KONKLÚZIÓK	16
V. FŐBB HIVATKOZÁSOK LISTÁJA	20
VI. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk	23

I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA

1.1 Bevezetés

Szeptember 14-én a görögség szerte a világban megemlékezik a Nagy Katasztrófa¹ napjáról, amikor 1922-ben Kemál pasa csapatai megérkeztek a Szmirnai öböl partjához és kezdetét vette a bosszú.² A város keresztények lakta negyedeit felgyújtották – mintegy 44 ezer ház égett porrá, az örményeket a tengerbe hajtották és lemészárolták. A város mintegy hatvanezer görög lakosa közül néhány ezren tudtak elmenekülni. A szövetségesek képviselői közönyösen és teljes érdektelenséggel figyelték a borzalmas látványt. Ez a nap volt a huszadik században a görögség legnagyobb tragédiája.

A huszadik század elején Szmirna volt a harmadik legnagyobb város a világon ahol görögök laktak.³ A városnak ekkor mintegy kétszázötvenezer lakosa volt, görögök, örmények, törökök és zsidók laktak, görögök mintegy hatvan ezren, közülük 25 ezret öltek meg a török⁴ hadsereg bevonulását követően. A városban négy ország konzulátusa működött. Ez volt a Kelet-Mediterráneum legnagyobb kereskedelmi kikötője, virágzó gazdag kereskedőváros, ahol a legenda szerint Homérosz meglátta a napvilágot. A város pusztulásával a háromezer éves görög

¹ Η Μεγάλη Καταστροφή

² Augusztus 30-án omlott össze a görög hadsereg Anatóliában, és szeptember 9-én érkezett a török sereg Szmirnába.

³ Konstantinápoly és Alexandria előzte meg csupán. Tehát a három legnagyobb görög város a Királyság területén kívül feküdt.

⁴ A török szó a balkánon nem jelentett etnikai értelemben vett törököt, hanem bármilyen muzulmánt. (Garde 2008:212)

kultúrának szakadt vége Anatóliában. Történt mindez annak ellenére, hogy a szövetséges hatalmak 27 hadihajója horgonyzott a kikötőben, köztük három amerikai romboló. Azonban a hajók kapitányai és legénysége tétlenül nézte a szörnyű tragédiát, semmilyen módon nem avatkozott közbe. Egyetlen dolog érdekelte őket: konzulátusaik védelme. Sokak szerint ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ez a szörnyű tragédia ott, megtörténhetett.

Tragikus végpontja volt ez a görög nemzetépítés folyamatának melyet a Nagy Eszme (Megali Idea)⁵ néven ismerünk, és egyben csúcspontja annak a menekülthullámnak, amikor a kivonuló görög hadsereg nyomában a pontuszi és jóniai görögök a Görög Királyság területére kényszerültek átjutni. A háborút lezáró Lausanne-i szerződésben megfogalmazott kötelező lakosságcserevel így mintegy másfél millió görög kényszerült lakóhelyét és vagyonát örökre elhagyni. A Görög Királyság ekkor már tíz háborús évén volt túl, ami a végletekig kimerítette és a görög társadalom mély törésvonal mentén kettészakadt, amit ez az újabb hatalmas teherterhelés csak tovább mélyített, és az egész huszadik évszázadra meghatározta az ország politikai életét.

1.2 A téma felvázolása és dolgozat célkitűzései

A Görög Királyság 1832-ben született, az oszmán uralomtól való majdnem tíz évig tartó függetlenségért vívott harcban. Ez a háború kegyetlen volt, mint minden háború a Balkánon, itt is a polgári lakosságot érte a legtöbb szenvedés és legtömegesebb kegyetlenkedés. A Porta már a

⁵ Η Μεγάλη Ιδέα

felkelés meghirdetésének másnapján, 1821. április 22-én⁶ megtorlásként kegyetlen módon kivégeztette a Konstantinápolyi pátriárkát és legtehetősebb görög polgárokat a fővárosban.⁷ Ezt követte májusban a Thesszaloniki metropolita és a város valamennyi görögjének, júniusban a krétai metropolita és öt püspöke, júliusban a ciprusi érsek Nikosiában, októberben a Larnaka érseke és öt püspöke, harminchat pap és a görög ciprióták többségének lemészárlása.

Azonban a görög szabadságharc⁸ és egyben a 19. század legnagyobb görög tragédiája az 1822. áprilisi hioszi mészárlás.⁹ Hiosz a Mediterráneum leggazdagabb szigete volt ebben a korban, virágzó gazdasága a párizsi szépségszalonokat látta el ánizzsal és masztikával (μαστίχα). A sziget a Szmirnai öböl partjaitól látótávolságban, mintegy hat kilométerre fekszik. A török flottával húsvét előtt partraszállt Kara-Ali 15.000 katonával 1822. április 11-én és 14-15-én lemészároltak huszonötezer hioszit, és további huszonötezet, a 3-12 éves fiúkat és a 3-40 év közötti nőket elhurcolták rabszolgának.¹⁰

A hioszi mészárlás híre megdöbbenetett az európai közvéleményt. A nagyhatalmak figyelme is görög a szabadságharc felé fordult és előbb

⁶ (A régi naptár szerint április 10-én)

⁷ V. Grigorios (Gergely) konstantinápolyi pátriárkát különösen brutális körülmények között kivégezték számos görög vallási és polgári vezetővel együtt, köztük Konstantinos Mourouzis, Nagy Dragománt. A pátriárka felakasztása felháborította a keresztény Európa közvéleményét, és valójában segített kiváltani az együttérzést a felkelő görögök iránt. (Clogg 1992.11)

⁸ Ελληνική Επανάσταση

⁹ Η σφαγή της Χίου

¹⁰ Török adatok szerint ez utóbbi szám kisebb, míg más adatok szerint 33 ezer, francia adatok szerint 45 ezer az áldozatok száma. A sziget összlakossága tragédia előtt százhusz ezer fő fölött volt. Mintegy 120 ezer keresztény, 1100 török és 70 zsidó lakta a szigetet. (Kómisz 1993:6-7)

Anglia és Oroszország majd Franciaország álláspontja is a kezdeti elutasítás felől pozitív irányban módosult.

A Görög Királyság volt az első független állam a Balkán-félszigeten, de valójában a politikai rendszerét, hazai és külpolitikájának alapvonalait a 19. században három „Védhatalom” - Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország - határozta meg, valamint azok katonai beavatkozásával nyerte meg a szabadságharcot (1821-1832). Az ország politikai életét a “Nagy Eszme” uralta, vagyis az állam határainak kibővítésének és a görög testvéreinek felszabadításának célja, akik főként az Oszmán birodalomban éltek, és akik több mint háromszor annyian voltak mint az új királyság mintegy 800.000 lakosa. A nagy kulturális, vallási és gazdasági központok mind a királyságon kívülre estek, nem volt benne egyetlen nagyváros sem: az első fővárosok (Aigina, Náfplio, sőt Athén) lakossága sem haladta meg az 5000 főt. A görög hazafiak csalódása nagyon nagy volt. Ezzel együtt folyamatosan próbálkoztak az ország területének növelésével.¹¹ (Contogeorgis 1992:352)

A görög államépítés 1821-ben a szabadságharcban kezdődött, és nyugati prototípusainak - a huszadik századi francia közigazgatásnak, a német jogrendszernek és a brit parlamenti gyakorlatoknak megfelelően folytatódott.

Az új állam elfogadta a kormányzás nyugati alapelveit, amelyek azonban ellentétesek voltak a hazai politikai gyakorlattal.¹²

¹¹ Vö. Georges Contogeorgis, *Histoire de la Grèce*, Paris, Hatier, coll. Nations d'Europe, 1992, 477 p. és Joëlle Dalègre, *Grecs et Ottomans 1453-1923 : de la chute de Constantinople à la disparition de l'Empire ottoman*, Paris, L'Harmattan, 2002, 264 p.

¹² John S. Koliopoulos & Thanos M. Veremis (2010) *Modern Greece: A History since 1821*. p 1-2

II. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE ÉS MÓDSZERTANA, ÉS A KUTATÁS FŐ KÉRDÉSEI

2.1 Az alkalmazott módszerek

A disszertáció elkészítésének módszere a összehasonlító kvalitatív elemzés, felépítése pedig diakrón rendszerű. Az utóbbi kiegészítése az elsődleges módszerek szükségszerűen alkalmazandónak kínálta magát, amikor (esetünkben a görög és török párhuzamosságok miatt is) a sokrétegű nemzetközi kapcsolatok, a diplomáciatörténet, valamint a társadalom- és gazdaságtörténet összehasonlító elemzését egyszerre végezzük nem lineáris időtávon.

Ezt a feldolgozási módszert követjük már a disszertáció elő két fejezetében is, ahol általánostól haladunk az egyedi és konkrét esetek és jelenségek felé. (A Balkán fenomenológiája,¹³ a Balkán és Délkelet-Európa viszonya, demokid rendszerek, társadalmi-térelmélet, stb)

Mint a fentiekből kiderül az előttünk álló téma roppant bonyolult. A dolgozat célja hogy a fenti bevezető gondolatokban vázolt események, folyamatok mögött húzódó összefüggéseket és a bennük rejlő ellentmondásokat megvilágítsa, a mélyen fekvő struktúrák azonosításával.

¹³ A fenomenológia szubjektív idealista filozófiai irányzat, melynek központi tétele, hogy nincs objektum szubjektum nélkül.

Bár a dolgozat címében szereplő két meghatározó pont a „Hioszi mézárulás” és „Nagy Katasztrófa” (Szmirnai tragédia)¹⁴ egy-egy konkrét helyhez és időhöz köthető, mégis úgy gondolom hogy ezek szimbolikus események, melyek túlmutatnak önmagukon - fenomének, melyek történelmi axonnak tekinthetők, melyek egyrészt az újkor, benne a tizenkilencedik (Hiosz) és huszadik század (Szmirna) történelmének, másrészt a Balkán ill. Délkelet-Európa, mint politikai-történelmi tér, mintázatának fókuszpontjai. Benne található minden, amit Európának erről a feléről elmondtak vagy leírtak, mióta a tizenkilencedik század első évtizedében a Balkán mint fogalom megjelent,¹⁵ és ami ráakódott az elmúlt valamivel több mint két évszázad alatt.

Mint a fentiekből látható legfontosabb feladatunk a fogalmak tisztázása, hogy mit is jelent a szó és milyen jelentéstartalmat hordoz, a Balkán, Délkelet-Európa, Rumeli, Anatólia, Jónia, Pontusz, az Arhipelág - szigettenger, továbbá a Megali Idea, a keleti kérdés, a tanzimat, demokid és a demokid rendszerek, a makedón-harc, a goudi-puccs, a venizélizmus, Nemzeti Kettészakadás és Régi Királyság (Régi Görögország), a mudroszi fegyverletétel, Nemzeti Egyezmény, a Hatok pere, a Csanak-válság.

A felsorolt fogalmak mélyebb ismerete nélkül a dolgozat további része nem – vagy nehezen lenne érthető. Ezért a dolgozat

¹⁴ Η Μεγάλη Καταστροφή (Μικρασιατική Καταστροφή)

¹⁵ Ld. Ami Boué 1806. A. Zeune 1808. John Morritt 1794.

elejére glosszáriumot szerkesztettünk, hogy az olvasó megtalálja a fogalmak rövid leírását, melyekkel később találkozik. Ugyanilyen oknál fogva a legfontosabb térképeket is a dolgozat elején helyeztük el. Ez nyolc térképet, egy karikatúrát és néhány fényképet jelent. Ezek ismeretében, könnyebben indul meg az olvasó az egyes fejezetek ismeretlen világa felé.

2.2 A hipotézisek

A görög szabadságharc kezdeti sikereit (1821. szeptember - Tripolitsza bevétele) hatalmas méretű megtorlás követte az oszmán hatalom részéről, (Konstantinápoly, Szaloniki, Kréta, Ciprus, és különösen elsősorban méreteiben az Égei-szigeteken – Hiosz, Pszára, Kászosz) ami azonban mégsem tudta megállítani a kibontakozó felkelést. Az oszmán hatalom kénytelen volt segítségül fordulni Egyiptomhoz, aminek azonban súlyos ára volt: a Peloponnészosz (Morea) majdani átadása. azonban nem kis részben a feljebb felvázolt kontraproduktív oszmán módszereknek (is) köszönhetően mozgásba lendült európai nagyhatalmak segítségével a görög szabadságharc sikerrel zárult és négyszáz év oszmán uralom után létrejött az első nemzetállam a balkánon.

Tehát a disszertáció alaphipotézise:

A görög szabadságharckezdetétől, a Görög Királyság megalakulásakor, majd a további görögök lakta területek integrálása során egészen a kisázsiai katasztrófa bekövetkeztéig, ez a folyamat nagy részben

a nemzetközi kapcsolatok (diplomáciai, katonai, és különösen érzékenyen a gazdasági kapcsolatok) függvényében játszódtott. *A második hipotézis:*

A drámai végkifejlet során (1921-22), a döntő szakaszban, - ez dolgoztunk legrészletesebben tárgyalt része, a sikeresebb török (döntően katonai, és gazdasági) diplomácia következményeképp súlyos vereséget szenvedett a görög nemzetépítés *Megali Idea* néven ismert koncepciója.

2.3 A disszertáció felépítése

A dolgozat első fejezetének témája Balkán fenomenológiája.¹⁶ Itt határozzuk meg a Balkán és Délkelet-Európa viszonyát. Meddig terjed a „Balkán”? Egy félsziget Délkelet-Európában? Vagy egy bizonyos civilizáció metaforája? Megannyi kényes kérdés vár válaszra.

Földrajzilag Görögország egyszerre egy balkáni és egy mediterrán ország. A tengerhez való hozzáférése a tengerrel nem rendelkező balkáni szomszédjainál kiterjedtebb nyugati kapcsolatokat tett lehetővé. A tizennyolcadik században fektették le egy olyan kereskedelmi flotta alapjait, amely a 20. század második felére a világ egyik legjelentősebbjévé vált.¹⁷ (Clogg 1992:6) Görögország és a görögség története nagyrészt a tengerekhez

¹⁶ A fenomenológia kifejezés a phainomenon („fenomén”, a megjelenő, a megmutatózó, a jelenség) és a logosz (tan) görög szavak összetételéből származik. A látszat nem maga a valóság, míg a jelenség valóságos dolog. Az igazi ismeretet a jelenség megismerése adja. (Kant)

¹⁷ Görög lobogó alatt hajózik a világ bruttóregisztertonnájának 15%-a. (Garde 2007:16)

kötődik, külön története van a Jón-szigeteknek, az Égei-szigeteknek, azon belül is az Észak-Égei-szigeteknek, melyek egyike Hiosz, és Pszara,¹⁸ az a két sziget – egymás szomszédságában - ahol a legrettentőbb mézárulás történt a görög szabadságharc idején, 1822. tavaszán ill. 1824. nyarán.

A görög kultúra háromezer éves történetre tekint vissza Jóniában (Nyugat-Anatólia) és Fekete-tenger partvidékén – a Pontuszon. A huszadik század elején mintegy két és fél millió görög élt ezeken a területeken, a Márvány-tenger partján és Kis-Ázsiában.¹⁹ A háború és a kényszerű lakosságcsere után, 1923 végére ez a szám százezer alá csökkent. (Ma egész Törökország területén mindössze négyezer görög él.)

Történelmi és földrajzi sajátosságai – és görög területek között, a nemzetközi kapcsolatokban elfoglalt sajátos helye miatt Krétát külön kell tárgyalnunk, hasonlóan Ciprust.

A dolgozat második részében az újkori görög állam születésének körülményeit és belső társadalmi harcait vizsgáljuk, a nemzettéválás kezdeti szakaszában. Ez a vizsgálat azonban nem

¹⁸ A kicsiny 40 négyzetkilométernyi szigeten 17.000 embert öltek meg ill. vittek el rabszolgának mindössze háromezer-hatszázán menekültek élve az 1824. július 3-4-én történt vérengzésből.

¹⁹ Sokan meglepednek azzal, hogy azt mondják, Görögország balkáni ország, ami részben igaz, de ez a rész a kisebbik. A görögség történetére ez már aligha lehet igaz, különösen nem, ha az ókort, Bizáncot vagy az Oszmán Birodalom görögségét tekintjük, de a 21. században sem, ha arra gondolunk, hogy ma a harmadik legnagyobb görög város, több mint 200 ezres görög közösségével az ausztráliai Melbourne, és a görög diaszpóra mintegy hat millió lelket számlál szerte a világban.

diakrón módon történik, fontosabbnak tartjuk a párhuzamos szemléletet. Egyidőben megvizsgálni a Görög Királyság és az Oszmán Birodalom most már külön úton haladó hasonló folyamatainak összevetését, mivel a görögség nagyobbik fele a huszadik század második-harmadik évtizedéig még oszmán ill. török területen élt továbbra is. Természetesen mindezt a nagyhatalmi erőter hatását figyelve kell tennünk, miután úgy a görög, mint az oszmán állam legfontosabb lépései nem hagyhatták figyelmen kívül a nagyhatalmak akaratát a tizenkilencedik század egész folyamán, csakúgy mint a huszadik század első negyedében sem – ameddig a dolgozat feldolgozza az eseményeket.

A harmadik rész a balkán háborúk hatása és eredménye, mely a Régi Királyság területének a megkésztettségéhez vezet, ám amivel együtt járt a társadalmi kép teljes átalakulása.

A dolgozat e harmadik részében a területgyarapodást követő etnikai heterogenitást és társadalmi átalakulást követő politikai skizmát a görög társadalom teljes kettészakadásának²⁰ folyamatát és annak következményeit tárjuk fel. Mindez a nagy háború idejére esik. Többek között ennek is köszönhető, hogy a Görög Királyság a háború utolsó szakaszában kapcsolódik csak be, mégis a győztesek oldalán végzi minimális áldozatokkal.

A zárórészben pedig megvizsgáljuk mi vezetett el a Nagy Katasztrófához, azaz hogyan jutottunk el a Szmirmai tragédiáig. Az

²⁰ Ethnikos Dikhasmos

okok többrétegű összetett térképének felrajzolásában rámutatunk, mind a görög és oszmán társadalom belső feszültségeire, politikai rendszerének sajátosságaira, a nagyhatalmak egymás közötti rivalizálásának meghatározó mozzanataira, de - ahogy Braudel *A Földközi-tenger és a mediterrán világ ...* nagyhatalmú művében rámutatott – felvázoljuk a meghatározó körülményeket - melyek a végkifejletet meghatározták.

III. A DOLGOZAT LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI ÉS KÖVETKEZTETÉSEI

Reméljük, hogy ez a dolgozat nemcsak a modern Görögország megértéséhez, hanem a görögök és balkáni szomszédjaik közötti összetett kapcsolat interdiszciplináris, összehasonlító megértéséhez is jelentős hozzáadott értéket képvisel. Továbbá segít megérteni a kibékíthetetlen görög-török szembenállás legalább két évszázados (a görög szabadságharc kezdete 1821) történelmi gyökereit: a százezres nagyságrendű kölcsönös népiirtások, melyekben a görögök szenvedték el a legnagyobb veszteségeket.

Tudatosítja azt a – csak kevesek által ismert – tény, hogy görögységnek háromezer éves történelmében mindvégig – pontosabban 1922-ig – három fő településterülete volt: az európai szárazföld (Attika, Peloponnészosz) mellett a szigetvilág Korfutól, sőt Sziciliától kezdve Krétán át Leszboszig-Számoszig-Rodoszig-Ciprusig, és a kis-ázsiai-anatóliai félsziget, amely évszázadokon át – különösen a Római Birodalom idején – a legjelentősebb és leggazdagabb volt a három közül. Elég csak arra

utalnunk, hogy az újszövetségi *Jelenések Könyvében* szereplő hét őskeresztény gyülekezet mindegyike Kis-Ázsiában volt, mint a legismertebb Szmirna (a mai Izmir) és Efézus/Efezosz.²¹

Történelmileg és etnikailag tehát indokolt lett volna egy délnyugat-anatóliai görög államrész létrehozása Szmirna központtal (a kis-ázsiai területen – Pontosszal – ahol a Szmirnai tragédiáig, közel két és félmillió millió görög élt!), valamint egy Kurdisztán délkeleten és egy Nagy(obb) Örményország északkeleten. Mindez körvonalazódott az 1920-as – a mi Trianonunkhoz hasonló – sèvres-i békében, de akkorra már hiányzott (az 1918-19-ben meglévő) angol-francia-olasz-amerikai nagyhatalmi egyetértés és támogatás. 1920-22-re már leszerelték a győztes hadseregeket (*Bring our boys home*), és megerősödtek a pacifista-kommunista, sőt szovjetbarát erők, így szó sem lehetett katonai beavatkozásról: ez tette lehetővé a szovjetek mellett a Kemal-vezette török nacionalisták győzelmét.

A *török győzelem - görög vereség* okai világosan megfogalmazódnak a dolgozatban. A magyarországi helyzettől eltérően a törököknek – a gyenge örmény előrenyomulás mellett – csak egyetlen komoly ellenféllel kellett leszámolni (nem hárommal, mint nekünk!): a görögökkel. A térségben (Dardanellák, Kisázsia, a későbbi Szíria és Irak) jelen lévő három – jelentéktelen - szárazföldi és tengeri haderő sem lépett fel a békeszerződést nyíltan megszegő, a leszerelést és a háborús bűnösök megbüntetését megtagadó ankarai nemzetgyűlés-ellenkormány, az

²¹ A hét őskeresztény gyülekezet: az efézusi, a szmirnai, a pergamoni, a thiatirai, a szárdiszi, a filadelfiai és a laodíceai. (Jel 1.11) Ἑπτὰ Ἐκκλησίαις: Ἐφεσος, Σμύρνη, Πέργαμον, Θυάτειρα, Σάρδεις, Φιλαδέλφεια, Λαοδίκεια. (Αποκάλυψη 1.11)

újjászerveződő Kemal-vezette hadsereg ellen, sőt a franciák és olaszok nemcsak kivonták csapataikat, hanem átadták a törököknek hátrahagyott modern hadfelszerelésüket kézfegyverektől repülőkgig és híradóeszközökig. A legnagyobb támogatást – katonait és pénzügyit – azonban a megerősödő szovjet szomszéd adta, a területi viták rendezése után Irán sem támadott (a 17. század közepe óta stabil a török-perzsa határ), így Kemál összpontosított hadereje egészét a fővárosukat megközelítő görögök ellen vethette be. A görög társadalom és kormányzat megosztott volt: ahelyett, hogy a görög többségű Szmirnát és környékét megerősítették volna, nem tették ezt meg, nem hagyva lehetőséget a szmirnaiak ellenállására – a görög hadsereg kivonulása esetén. Bár stratégiaailag indokoltan Konstantinápoly megszerzésére törekedtek, de elidegenítették ezzel egyetlen komoly szövetségesüket, Lloyd George Nagy-Britanniáját.

IV. KONKLÚZIÓK

A görögök kétféle módon kapcsolódtak a keleti kérdéshez: egyrészt megjelent az irredentizmus eszméje az oszmán uralom alatt élő görög népességben, másrészt megszületett az új görög állam ideológiája, a „Nagy Eszme”. Ez a két párhuzamos és többnyire egymással kölcsönhatásban lévő folyamat összefüggésben volt azokkal az ideológiai irányzatokkal, amelyek a demokratikus európai térségben elterjedtek. Egy olyan korszakban vagyunk, amelyben a felvilágosodás hatására a nemzeti mozgalmak összeütközésbe kerülnek a despotikus birodalmakkal.

A török nacionalizmus fokozatos megerősödése 1910-től kezdődően szembefordította egymással Athént és a Portát, ez pedig a balkáni nemzetállamok közeledéséhez, sőt, szövetségi rendszerük kiépítéséhez vezetett. Ennek a politikának a gyakorlati lépései az Oszmán Birodalom európai területeinek szinte teljes felosztásához vezettek, és Görögországot nemcsak az első világháborúba való belépés felé orientálták, hanem hozzájárultak (az azt követő görög–török háborúban való részvétellel) az expanzív külpolitika teljes kudarcához is. (St Clair, 2008.29)

Az elmúlt két évszázadban a görögök kapcsolata balkáni szomszédjaikkal változatos utat követett. Azok az utak, amelyeket kezdetben az ökumenikus felvilágosodás és a „*Hódító Ortodox Balkáni Kereskedő*” elképzelése határozott meg, új nemzetállamok eltérő útvonalaira kerültek. A görög állam és vezetői örökölték, vagy kisajátítottak egy olyan kulturális örökséget, amely egyszer minden balkáni ember számára elérhető volt. Összetévesztették ezt a modernség előtti ökumenét a Balkán-félszigeti görög állam civilizációs kiváltságával. Nem telt el sok idő, mire nyilvánvalóvá vált, hogy a fejlődő nemzetállamok versenyeznek a területekért és a befolyásért, és ez az államépítés a kizárólagos kulturális és adminisztratív építkezésen alapult. Mindazonáltal a görögök vezetői továbbra is egy szerbekkel és bolgárokkal közös szövetségben reménykedtek, még az után is, hogy az eltérő nemzeti tervük ismertté vált.

A görög-bolgár szakadás 1870-ben kezdődött, amikor az oszmán szultán elismerte a Bolgár Exarchátus autokefál orthodox egyház autonómiáját, ezzel megszakítva minden kapcsolatot a Konstantinápolyi Patriarchátussal. Ahogy az oszmán Makedóniáért folytatott küzdelem elérte

a tetőpontot, úgy a görög–bolgár kapcsolatok hanyatlásnak indultak. A bolgárok, akik valamikor a görög szövegekben „bátor, őszinte és szorgalmas” jelzőkkel jelentek meg, 1882-ben már „tisztátalanok, barbárok és ártalmasak” voltak. Az 1912-13-as Balkáni-háború volt az utolsó kísérlet arra, hogy a Balkán együttműködjön a csatamezőn. Mielőtt a háborúk véget értek volna, a szövetségesek megbontották csatasoraikat és egymás ellen fordultak.²²

A felkelések és fegyveres összeütközések sorozatában az utolsó jelentős helyi háború, amely a Balkánon és a Közel-Keleten zajlott, az a görögök kis-ázsiai hadjárata volt Törökország ellen 1920 és 1922 között. A görög hadsereg bukását és Ióniából való visszavonulását, a görög népek Anatóliából és Törökország európai részéről való tömeges kivonulása követett. A nyomorgó és morálisan megtört menekültek elárasztották Görögországot, hogy mentse az életüket. 1923-ban a lausanne-i konferencia döntése, ami a Törökországban és Görögországban fennmaradó kisebbségek „hazatoloncolásáról” intézkedett, valamint a neuilly-i egyezmény, amit Görögország és Bulgária kötött a saját nemzeti kisebbségeik kölcsönös emigrációjáról, még tovább növelte az otthonukból kiszakított görögök számát. 1923 végére másfél milliós nagyságrendű menekültáradattal kellett szembenéznie Görögországnak, ami a negyedét tette ki a teljes népességének. (Pentzopoulos 2002:18)

Ez volt az első alkalom a történelemben, hogy az áttelepítés során megpróbálták szétválogatni a nemzetileg kevert embereket, és a kísérlet nagy figyelmet keltett. Habár a közigazgatási szervezet lehetővé tette ezt a

²² Preface by Thanos Veremis. In: Othon Anastasakis, Dimitar Bechev and Nicholas Vrousalis Eds. *Greece in the Balkans: Memory, Conflict and Exchange*. 2009 Cambridge Scholars Publishing

cserét és a közvetlen eredményeket alaposan elemezték, a szóban forgó országokat érintő hosszú távú hatásokat viszont senki sem próbálta felbecsülni. (Pentzopoulos 2002:18)

A háború alatti évek hosszú távú politikai instabilitást jeleztek Görögországban, egy sor demokratikusan megválasztott kormány és a katonai puccsok gyorsan követve váltották egymást. (Bozatzis 1999:10)

A kisázsiai vereség s az azt követő menekülthullám a görög társadalomfejlődés legmeghatározóbb élményének bizonyult. Lényegében ekkor született meg a mai Görögország. Görögországban a felfordulás teljes. (Garde 2007:95) Ennek gazdasági hatása máig ható, és ekkorra datálhatjuk a görög nemzetállam megszületésének időpontját is. (Fokasz 1991:103)

Az időszak valamennyi jelentős politikai konfliktusa - a kisázsiai katasztrófa 1922-ben, a monarchia megdöntése, majd a köztársaság kikiáltása 1924-ben, egy 1933-as merényletkísérlet Venizéosz ellen, valamint híveinek 1935-ös puccskísérlete, s végül a monarchia ezt követő helyreállítása - mind a görög társadalomban a szembenállást – a nemzeti kettészakadást - erősítette, mélyítette s konzerválta. (Fokasz 1991:104)

Az egymást követő forradalmak és államcsínyek közt eltelt két évtized különféle kormányainak legnagyobb teljesítménye a kisázsiai menekültek s a balkáni kisebbségek kicserélése folytán hazatért görögök elhelyezése volt. (Horváth 1943:14)

A fél évezredes oszmán uralom nem múlt el nyomtalanul, a fatalizmus, a hatalommal szembeni viselkedés módja (alázatos, de azt kijátszani igyekvő), illetve a kiskapuk keresése beleivódott a politikai kultúrába és a mindennapok részévé vált, nehezítve a modern intézmények

átvételét, és rányomva bélyegét a délkelet-európai államok későbbi történetére. (Hornyák 2009)

V. FŐBB HIVATKOZÁSOK LISTÁJA

Doktori értekezések

Daleziou, Eleftheria (2002) *Britain and the Greek-Turkish war and settlement of 1919-1923: the pursuit of security by "proxy" in Western Asia Minor*. PhD thesis. Department of History, Faculty of Arts, University of Glasgow, 2002

Moschopoulos, Denis (1990) *Administration publique et idées politiques dans les îles ioniennes pendant la seconde domination française (1807-1814)*. Thèse de doctorat. Réf ANRT. L'Atelier National de Reproduction des Thèses: 10757. Párizs 1990. 594 p

Nakos Konstantinos (2011) *Az újjörög nemzeti identitás és az állam létrejötte: egy identitás útkeresése*. ELTE Szociológia doktori iskola, Doktori értekezés Budapest, 2011. Témavezető: Fokasz Nikosz. 147 p.

Perkins, James Andrew (2014) *British Liberalism and the Balkans, c. 1875-1925*. PhD Thesis, Birkbeck: University of London, 2014.

Helen Angelomatis-Tsougarakis (1990) *The Eve of the Greek Revival: British Travellers' Perceptions of Early Nineteenth-Century Greece*. New York: Routledge. 1990. xvii, 289 p

Könyvek, monográfiák

Georges Contogeorgis (1992) *Histoire de la Grèce*, Paris, Hatier, coll. Nations d'Europe, 1992, 479 p.

William St. Clair (2008) *That Greece Might Still be Free The Philhellenes in the War of Independence*. Open Book Publishers, 484 p. (St. Clair 2008:)

Richard Clogg (1992) *A concise history of Greece*. Cambridge University Press.

Dakin, D. (1972) *The Unification of Greece 1770-1923*. London: Ernst Benn

Demeter Gábor (2007) *Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején 1912-1913*. Hungarovox Kiadó, Budapest. 441. p. (Demeter 2007:)

Demeter Gábor (2016) *A Balkán és az Oszmán Birodalom: társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig*. I–III. [The Balkans and the Ottoman Empire: Social and Economic Changes from the late 18th Century until the end of 20th Century] Budapest: MTA BTK TTI, 2014–2016.

N. Petsalis Diomidis (1978) *Greece at the Paris Peace Conference 1919*. Thessaloniki : Institute for Balkan studies, 1978. 399 p.

Erickson, E. J. (2003) *Defeat in Detail*. The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913. Connecticut, London, Praeger, Westport, 2003.

Flesch István (2004) *Atatürk és kora*. Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása. Corvina, Budapest. 2004. 412 p.

— (2013) *Örmények, törökök, kurdok. Az 1915-ös örmény katasztrófa és a mai Törökország*. Corvina, Budapest. 531 p.

Fokasz Nikosz (2004) *Istenek nélkül*. Politikai táborok születése Görögországban. Nemzeti Tankönyvkiadó, Európai Iskola. Budapest, 2004 149 o

— (szerk.) (2007) *Politika csodaországban*. Új Mandátum Kiadó, Budapest

Isaiah Friedman (2012) *British Miscalculations: The Rise of Muslim Nationalism 1918-1925*. London: Transaction Publishers, 394 p

Garde, Paul (2007) *A Balkán*. [ford. Jakabffy Imre és Jakabffy Éva]. Háttér Kiadó, Budapest, 2007. 142 p.

– (2008) *Balkáni beszéd: szavakról és emberekről*. [ford. Jakabffy Imre és Jakabffy Éva]. Kairosz, Budapest, 2008. 382 p.

Misha Glenny (2012) *The Balkans : nationalism, war, and the Great Powers, 1804-2012*. London : Granta. - XXVI, 774 p.

Hall, R. C. (2002) *The Balkan Wars, 1912-1913*. Prelude to the first World War. Routledge, London – New York.

Horváth Endre (1943) *Az újjörögök*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1943. 79 p.

Hrisztoforosz, Athanasziu (1994) *Az újkori Görögország története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

İlber Ortaylı (2004) *Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada*. Fordította: Tasnádi Edit. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő. 2004. 275 p.

Halil İnalçık - Donald Quataert. Eds. (1994) *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1994. xxxi, 1026 p. (İnalçık - Quataert 1994)

Kaplan, Robert D. (2007) *Balkan ghosts : a journey through history*. New York : Picador : St. Martin's Press, LV, 307 p

Kaplan, Robert D. (2012) *The revenge of geography: what the map tells us about coming conflicts and the battle against fate*. Random House, 2012.

Kinross, Patrick. (1964). *Crisis at Chanak. Atatürk: The Rebirth of a Nation*. Weidenfeld and Nicolson. London: Phoenix, 542 p.

Kitromilides, Paschalis M. ed. (2006) *Eleftherios Venizelos*. The Trials of Statesmanship. Edinburgh

Paschalis M. Kitromilides (2013) *Enlightenment and Revolution: The Making of Modern Greece*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 470 p.

John S. Koliopoulos & Thanos M. Veremis (2010) *Modern Greece: A History since 1821*. John Wiley & Sons, Sussex, UK. Wiley-Blackwell, Oxford, UK - Malden, USA.

Koliopoulos, John, and Thanos Veremis (2002) *Greece. The Modern Sequel*. New York: New York University Press, 2002. 400 p.

Kontogiorgi, Elisabeth (2006) *Population Exchange in Greek Macedonia*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 380 p.

Lázár Gyula (1890) *A Török Birodalom története*. Nagy-Becskerek: Pleitz. (Történeti-, nép- és földrajzi könyvtár; 21) VIII, 563 p.

Bernard Lewis (1968) *The Emergence of Modern Turkey*. London-New York, 2nd edition

Mazower, Mark (2004) *A Balkán*. Európa Kiadó, Budapest

Dimitri Pentzopoulos (2002) *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece*. C Hurst & Co Publishers Ltd, Country London. New Preface Michael Llewellyn Smith

J. A. Petropoulos (1968) *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece. 1833-1843*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1968. XIX, 646 p.

Georges Prévelakis (2007) *A Balkán : Kultúra és geopolitika; (Les Balkans: Cultures et géopolitique)* ford. Csortán Ferenc; előszót ford. Renner Gabriella. - Kozármisleny: Imedias Kiadó. 220 p.

R.J. Rummel (1997) *Statistics of Democide: Genocide and Mass Murder Since 1900*. Charlottesville, Virginia: Center for National Security Law, School of Law, University of Virginia

Νίκος Γ. Σβορώνος (2004) *Το ελληνικό έθνος: Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Athén. [Nikos Szvoronosz: A görög nemzet: Az újkori görögség létrejötte és kialakulása.]

Apostolos Vacalopoulos (1974) *Histoire de la Grèce moderne*, Préface de Jean Pouilloux. Horvath, 1974. x, 323 p.

VI. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

Local, European and World War: And then who is responsible for the Great War? *Central European Political Science Review* (2019) 19 : 74 pp. 5-35. 30 p.

Elkerülhetetlen volt-e a háború, avagy kik voltak a Nagy háború felelősei? In: Majoros, István; Antal, Gábor; Hevő, Péter; M, Madarász Anita (szerk.) *Sorsok, frontok, eszmék : Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Budapest, ELTE BTK, (2015) pp. 227-244. 18 p.

*

Pokol, a tengertől elzártan. In: Domonkos, László - Goli Otok, a pokol-sziget: Tito Gulágja az Adrián, 1949-1980. Bp : CEPoliti Kiadó, (2016) pp. 156-160.

A magyar tudástranszfer sajátosságai. In: Palánkai, Tibor (szerk.) *Tanulmányok az európai integráció témaköréből : Magyarország integrációs profilja*. Szombathely, Savaria University Press, (2011) pp. 169-182. 14 p.

Délkelet-Európa - Új nemzetközi kapcsolatok pp. 1-252. 252 p. (2010) Issn:2062-1981, Integrációs törekvések Délkelet-Európában (2010. tavasz), Kisebbségek és kisebbségpolitika (2010. nyár),

Rembeczki, Eszter ; Surányi, Csaba ; Pócza, Kálmán (2011) A világpolitika és a válság: Fogalmak és Pozíció : Beszélgetés Pócza Kálmán filozófussal. *South-East Europe: International Relations Quarterly* 2:4, 6p.

Rembeczki, Eszter ; Surányi, Csaba ; Pócza, Kálmán (2011) World Politics and the Crisis (Notions and Position) Conversation with a philosopher Kálmán Pócza. *South-East Europe: International Relations Quarterly* 2:4, 5 p.

Movement of labour force in European Union: France. In: Palánkai, Tibor (szerk.) *Integráció mérése - integrációs profilok* [Measurement of integration - integration profiles]. Szombathely, Savaria University Press, (2010) pp. 115-120. 6 p.